

Mnenja, izkušnje, vizije

Vesna Mikolič

Lažja, a še bolj zanimiva pot do Ivana Cankarja

Od nekdaj, danes pa še posebej izpostavljeno vprašanje učiteljev slovenščine, knjižničarjev in staršev je, kako motivirati mlade za branje. Za branje nasploh, za branje knjig, za branje slovenskih knjig, za branje slovenskih klasičnih avtorjev. Tako kot se sprašujemo, ali so se mladi danes, sredi digitalne ere, v kateri živimo in vpliva na vse nas, sposobni poglobljati v knjižno delo, njim vedno bolj oddaljeni knjižni jezik, zahtevne teme, povezane tudi s preteklimi, njim nepoznanimi obdobji. A če smo prepričani, da se je z mladimi mogoče pogovarjati o vsem, če se jim le približamo na pravi način, potem je lažje verjeti, da smo lahko uspešni tudi pri, recimo, približevanju Ivana Cankarja mladim bralcem.

Zakaj nas bo v tem prispevku zanimal ravno Ivan Cankar? Ker je že prislovično zahteven avtor, ker so ga tako nekateri obravnavali že za časa njegovega življenja, ker ga beremo v glavnem v času šolanja, ko se nam zazdi pretežek, zato se ga pozneje ne lotimo več ali pa ga vzamemo v roke le redko. Morda ga srečamo ob kaki uprizoritvi njegovih dramskih del in si rečemo: Kako dobro nas je Cankar poznal! Kako veliko nam lahko pove še danes!

Seveda nam veliko ne povedo le njegova klasična dramska dela, temveč tudi njegova prozna besedila, kratki romani, povesti, črtice, ki so bila

njegova inovativna vrsta besedil, nenazadnje njegova poezija. Le brati jo moramo. A kako začeti, če imamo predstavo, mladi in starejši bralci, da Cankarja ne bomo razumeli, da nam bo to mučno opravilo ... Pred tako dilemo so tudi današnji učitelji slovenščine, ki se soočajo z obsežnimi učnimi načrti in kompleksnimi učnimi cilji, ki segajo od razvijanja jezikovne sporazumevalne zmožnosti, bralne zmožnosti do oblikovanja jezikovne in narodne zavesti.

Ob zavedanju omenjene realnosti sem ob raziskovanju jezika književnih del oblikovala učni model Tilka, ki se ponuja kot pomembna priložnost za doseganje motivacije tako za branje kot za učenje slovnice in razvijanje jezikovne sporazumevalne zmožnosti. S sodelavko na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Diano Košir ter ekipo raziskovalk in učiteljc iz drugih univerzitetnih in šolskih okolij pa smo izdelale priročnik in učbenike/delovne zvezke za slovenski jezik za osnovno in srednjo šolo, za italijanski jezik za osnovno in srednjo šolo ter za nemški jezik za srednjo šolo.¹

Kaj vključuje učni model Tilka? TILKA je v resnici akronim za angleški opis modela: *Teaching Interculturality through Language and Literature for Conflicts Avoidance*, obenem pa je to naslovni junak novele slovenskega realista Simona Jenka. Model temelji na že uveljavljenih učnih metodah, kot jih poznata komunikacijski in konstruktivistični pristop, ter novejših usmeritvah medkulturne vzgoje in vzgoje za nenasilno komunikacijo, saj se na temelju nekaterih spoznanj transakcijske analize v poučevanje jezika uvaja tudi veliko diskusije na način nenasilne komunikacije. Skoraj najpomembnejša novost pa je sočasno poučevanje jezika in književnosti, jezika in kulture – tako učenke/učenci obenem razvijajo sporazumevalno, bralno in medkulturno zmožnost.

Književnost se pri pouku slovenščine kot prvega jezika večinoma obravnava ločeno od jezika, tako kot je pogosto ločeno raziskovanje jezika in književnosti in kot sta strogo ločeni didaktika književnosti in didaktika jezika. Nekateri teoretiki danes spet poudarjajo, da razumevanje literature pomeni tudi razumevanje jezika in da z bralno pismenostjo razvijamo tudi splošno pismenost. Tesna povezanost književnosti in jezika tako v okviru znanstvenega proučevanja kot didaktičnih pristopov nas ne sme čuditi, saj pravzaprav književnost kaže resnične razsežnosti nekega jezika, s svojimi spremenljivimi strukturami in umetniško svobodo širi meje jezikovnih

¹ Glej: Mikolič, Vesna: *S Tilko v svet jezika. Teoretična izhodišča in praktične smernice za poučevanje slovenščine, drugih in tujih jezikov po učnem modelu Tilka*. Koper, Ljubljana: Annales ZRS, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2022.

sredstev, zato je jezik književnosti še posebej učinkovit in vreden pozornosti. Književnost je torej idealno izhodišče za učenje jezika, obenem pa se z vstopanjem v književnost skozi jezik, tj. z obravnavo avtorjevih ključnih besed in jezikovnih značilnosti nekega besedila na splošno, lahko bolje in globlje prodre v literarno besedilo, ob tem pa se tvorijo ustrezni kulturni pomeni pri branju, ki so del širše sociokulturne pismenosti oziroma zmožnosti kritičnega mišljenja.

Tako poskušam v tem članku na primeru črtice Ivana Cankarja *Pehar suhih hrušk* pokazati uporabo sodobnejših učnih pristopov, predvsem sočasnega poučevanja književnosti in jezika. V omenjenem učbeniku za slovenščino za osnovo šolo (avtorici Vesna Mikolič in Tilka Jamnik) jo obravnavamo v okviru enot za drugo triletno osnovne šole, in sicer v učni enoti *Otroške želje nekoč in danes: Ivan Cankar: Pehar suhih hrušk*. Pri tem se odmikamo od vzpostavljenega tradicionalnega pristopa, po katerem se Cankarjeva literatura razlaga predvsem biografsko, ter premikamo fokus na literarno besedilo in njegovo recepcijo. O tem sva s kolegico Diano Košir napisali tudi znanstveni članek.²

Učenci se po obstoječem učnem načrtu s Cankarjem srečajo v 9. razredu osnovne šole, ko po obveznem programu berejo črtico *Bobi*. V njej se prvoosebni pripovedovalec spominja krivic, ki jih je kot otrok povzročil prijatelju in zaradi katerih občuti krivdo vse življenje. V članku predstavljamo možnosti za obravnavo črtice *Pehar suhih hrušk*, ki o sorodnih občutkih kot v *Bobih* skozi otroške oči prikaže krajo priboljškov in iz nje izhajajočo družinsko dinamiko. Če vanjo vstopimo skozi jezik, tako da smo najprej pozorni na Cankarjev jezik in njegovo simboliko, lahko črtica ob vsej svoji motivno-tematski razsežnosti ponudi lep prvi vstop v Cankarjev literarni svet, s katerim se bodo učenci srečali na naslednjih stopnjah izobraževanja.

Namen obravnave, ki bo v nadaljevanju predstavljena, je povezati cilje književnega in jezikovnega pouka tako, da učenci ob branju oziroma poslušanju besedila spontano usvojijo razliko med umetnostnim in neumetnostnim besedilom ter se ob literarnem besedilu naučijo slovničnih pravil in drugih jezikovnih zakonitosti (metajezikovna zmožnost). Književno delo tako spoznajo skozi njegov estetski učinek in hkrati kot jezikovno stvaritev. Obravnava sledi štirim korakom, in sicer: pristop k temi z uvodno motivacijo, jezikovno-slogovni del, poglobljanje teme in uporaba teme.

² Glej: Mikolič, Vesna, Košir, Diana: *Sočasno poučevanje jezika in književnosti ob kanonski mladinski literaturi v drugem triletni osnovne šole*. Jezik in slovstvo, 2024, letn. 69, št. 3, str. 61–77.

V prvem koraku učitelj lahko spodbudi razmišljanje in diskusijo o tem, katere pribojške imajo radi in s čim so se sladkali v preteklosti, v Cankarjevem času. Nato učencem interpretativno prebere celo črtico (lahko v slikaniški izdaji). Po branju učenci samostojno/skupinsko ob pomoči učitelja obnovijo zgodbo. Pomagajo si s časovno premico, na katero nanizajo ključne dogodke oziroma osrednje sestavine zgodbe v pravilnem zaporedju. Nato učitelj učence spodbudi k diskusiji ob spodaj navedenih vprašanjih, povezanih s književnimi osebami in njihovo medsebojno komunikacijo:

- Kdo je glavna književna oseba? Kdo so stranske književne osebe?
- Zakaj je Janez ukradel hruške?
- S katerimi besedami je Lina spodbujala Janeza k temu dejanju?
- Primerjaj ravnanji Line in Janeza. V čem se razlikujeta? Razloži.
- Kako se je počutil Janez, ko je mama odkrila tatvino? Kakšen odziv mame je pričakoval?
- Zakaj se ne sme krasti?
- Si kdaj naredil/-a kaj, za kar si vedel/-a, da ni prav? Kako si se ob tem počutil/-a?

V drugem koraku učitelj učencem razdeli besedilo črtice na izročkih. Še enkrat glasno prebere črtico in učence vpraša po besedah, ki jih ne razumejo, ter jih povabi, da v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* oziroma v spletnih slovarjih (fran.si; franček.si) skupaj poiščejo razlago. Nato spodbudi učence, da v besedilu poiščejo in označijo (pobarvajo) besedo *oko* oziroma *oči* (množinski samostalnik), ki je v celotnem Cankarjevem književnem opusu najpogostejša beseda in tudi zato ena od njegovih ključnih besed (o tem pišem v knjigi *Ali bereš Cankarja?*, ki je leta 2021 izšla pri Slovenski matici). Z naslednjimi vprašanji učitelj vodi pogovor o samostalniku *oči*:

- Kakšne oči je imela na začetku zgodbe sestra Lina?
- Kaj so izražale sestrine zamišljene oči?
- Kakšne oči so imeli otroci, ko je mati ugotovila, da nekdo krade hruške?
- Kaj so govorile otroške velike oči?
- Kakšne so bile oči glavnega junaka, potem ko je mami predstavil svoje dejanje in ko je občutil, da ga je sestra izdala?
- Kaj pomeni, da so bile njegove oči slepe? Lahko razumemo besedo v premem ali prenesenem pomenu?

Učenci ob odgovorih spoznajo premi in preneseni pomen pridevnikov. *Zamišljene oči* sestre, ki v začetku naklepa prepovedano dejanje, predstavljajo premi pomen, medtem ko *odprte oči* otrok, ko mati razkrije krajo, pomenijo tako premi pomen (fizično velike oči zaradi njihove razprtosti kot posledice strahu) kot preneseni pomen (velike oči pomenijo strah).

Končna besedna zveza, tj. *slepe oči* glavnega protagonista, pa metaforično odraža vso bolečino, vso obrnjenost vase, v svojo krivdo, in jezo na sestro, ki jih je Janez občutil v tistem trenutku. Učenci tako ob primerih spoznajo definicijo metafore. V besedilu črtice nato skupaj poiščejo besede, za katere se jim zdi, da jih lahko razumemo v prenesenem pomenu in so torej metafore. Sočasno na ta način veliko globlje začutimo občutke protagonistov.

Nadalje učenci opazujejo dobessedne navedke in ločila, ki stojijo na koncu. Spoznajo, da klicaj stoji na koncu vzkličnih povedi. Učitelj spodbudi učence k razmišljanju, zakaj je pisatelj uporabil toliko klicajev in kakšne občutke pri njih vzbudijo številni vzkliki. Nekateri od teh za sogovornika mogoče zvenijo grobo in je zato lahko prizadet. Učitelj učence usmeri v razmišljanje, katere vzklične povedi bi lahko zamenjali z bolj umirjenim govorom. Z igro vlog lahko učenci preoblikujejo pogovor tako, da se sami znajdejo na mestu Line, Janeza ali mame.

V tretjem in četrtem koraku, pri poglobljanju in uporabi teme, pa učitelj vpelje primerjave različnih slikanic in stripovske predelave črtice. Prav tako lahko s preprosto improvizacijo učenci in učenke odigrajo ključne prizore iz črtice:

- Janez se pusti pregovoriti Lini in krađe suhe hruške.
- Lina zatoži Janeza materi.
- Janez vleče Lino za njeno dolgo kito.
- Kako se otroci vedejo do matere, ki jim kljub revščini vsak večer pripravi večerjo.

Učenci tako skozi raznolike aktivnosti razvijajo svojo jezikovno, meta-jezikovno, sporazumevalno, (med)kulturno, empatično, socialno, estetsko in digitalno zmožnost. Predvsem pa se na tak, aktiven način, ob sočasni pozornosti na jezik in ideje ter estetsko vrednost literarnega besedila, ne dolgočasijo. Delo začutijo kot še danes aktualno, spoznajo, da je tudi preteklost bližja, kot so si morda predstavljali, tudi jezik iz preteklosti jim je tako bližji. Nenazadnje jim postaneta bližja tudi Ivan Cankar in slovenska klasika, od tod do branja sodobnih mladinskih in drugih avtorjev pa je zdaj pot še krajša.